

Ez a titka annak, hogy új kötete, a *Sugaras evezőkkel* a nyitott lélek érzékenységevel és a súlypontját érző, gazdagságát tudó szellem fesztelenségével járja végig élete tájait, s időz kedve szerint fánál, szerelemnél, tengernél vagy Meštrović szobrainál. S így van a formával is. A tárgyas szigor s a tömörítő szándék, s talán a zenei mámor megfőkezésének józan ösztöne is a prózaiság felé kényszeríti, de emellett tud és mer könnyedén, változatos, játékos alakzatokban, szikrázó rimekkel sodorni is.

Gazdagodás ez a kötet Dudás műveinek sorában, s frissesége ígért is, hogy nem vége, hanem része az emelkedő folyamatnak.

DÉR ZOLTÁN

MEGVALÓSULT ÍGÉRET

SÜTŐ ANDRÁS: *Anyám könnyű álmot ígér.*

Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1970.

Néhány évvel ezelőtt még hiába kerestünk volna olyan romániai magyar regényt, amely a legaktuálisabb jelenről, annak jellemző sajátosságairól — az együttélő nemzetiségek életéről — vallana. Bálint Tibor *Zokogó majom* című regénye után most ismét megállapíthatjuk: megtört a jég, olyan művek születnek a romániai magyar írók tollából, amelyek már a művészi teljesség igényével vállalkoznak a *ma* ábrázolására: képesek magukat elhatárolni mind a világnézeti, mind pedig az etikai konvencióktól, és nem jellemző rájuk a kipróbált méretekhez való ragaszkodás. Az általuk alkalmazott próbáció szubjektív erővel párosuló valóságérzetből fakad, és irányító elveit is innen nyeri, az anyag megformálása pedig nagyfokú pszichogén proximitásról tanúskodik.

Mindez nagymértékben növeli a mű — társadalomtörténeti értékein túl — esztétikai értékeit is. Sütő András könyve azok közé a jelentős alkotások közé tartozik, amelyek az irodalom fejlődésének nem valamelyik mellékághoz, hanem mindenkor a fejlődés törzséhez csatlakoztak. Kapcsolatuk az eszté-

tikum gyökereivel így mindig közvetlen és zavartalan maradhatott.

A Sütő-könyv külső formai jegyeinek elmosódottsága sok vitára adott okot és főképpen alkalmat, a tökéletesen megkomponált *belső forma* viszont már nem izgatta ennyire a kritikusokat. Pedig éppen ebben — a tartalom által determinált *belső forma* megvalósulásában — kell látnunk Sütő ábrázolásmódjának különös eredményeit. A *belső formának* és a mű tartalmának szakadatlan és szerves egysége teszi lehetővé számunkra, hogy akár »képlet« formájában — nagyon leegyszerűsítve, de lényegében megragadva — felvázolhassuk az *Anyám könnyű álmot ígér* konkrétan realista ábrázolási megoldását. A »képlet«:

a mezősegi parasztasszony (az író édesanyja) arra kéri fiát, hogy írjon már egy könyvet az életükről, egy igaz könyvet, amely az anya képzeletében tulajdonképpen valami totálisan emberi igazságszolgáltatást jelent & az író megérti édesanyja kérésének mély társadalmi-emberi lényegét, rádöbben, hogy vala-

kinek valóban meg kell írnia azt a könyvet → azonosul anyja szándékával és megszületik a könyv, amely a lényegi sűrítés segítségével tükrözi a kiválasztott életdarabot, beágyazza azt napjaink romániai magyarságának társadalmi-történelmi valóságába.

A logikai konklúzió a kiindulópontból, az ember nembeli lényegének a kereséséhez vezet vissza bennünket. A mű kompozíciója csak itt, a megvalósított tartalmi eredmények formájaként válik teljessé. A könyv immár a *megvalósult ígéretet* jelenti: az anyai-fiúi óhajszándék és az érzéki megjelenítés művészileg hitelesített termékeinek harmonikus egységét, megbonthatatlan szintézisét. Ezért koronázza siker Sütő András próbálkozását, egy olyan kísérletet, amely — a napjainkban elég gyakori formalista kísérletektől eltérően — jelentős eredményeket hoz, a társadalmi-emberi valóság lényegét tárja fel koncentrált formában.

A magyar irodalom jelenkorára az utóbbi évekig nem tarthattuk jellemző sajátágnak a megdöbbentően, lenyűgözően értékes alkotások jelentkezését. Hihető-e, hogy megtört a jég? Amióta az irodalomkritika tudatosította az olvasóközönségben, hogy évszázadok óta tartó hullámlásában a magyar irodalom napjainkban a legderülátóbb vélemények szerint sem a hullámhegy csúcánál tart, fokozottabb figyelemmel várunk a »berobbanó,« meglepetésekre, számon tartunk minden ígéretet.

Ezzel a várakozással arányban is áll a kísérletek száma. A meglepetések mégis ritkák. Az illusztratív művészetek korának lejártá után most az üres formalizmus vonzása téríti a legtöbb kísérletezőt vakvágányra.

Az újszerű formák keresésére irányuló próbálkozások gyakoriak a magyarországi írók és költők körében is, az irodalom fejlődése mégis sokkal inkább egy többé-kevésbé egységes kontinuitás jegyében történik. Nem csupán az irányzatok kielezettebb harca, hanem különös helyzetükből adódó eltérő létejük miatt; a nemzetiségi magyar irodalmak valóságtükrözésében — különböző fokon és minőségileg is

más-más formában — inkább a diszkontinuitás érvényesül. Természetesen a kategorikus elhatárolás lehetetlen és a magyar irodalom mai állapotát a kölcsönhatások szerves egységében kell látnunk. Jövőjét pedig nem csupán ebben az állapotában, hanem tendenciáiban, ígéreteiben és — nem utolsósorban — mind gazdagabb lehetőségeiben kell keresnünk.

Sütő könyvével már sokat foglalkozott a vajdasági kritika is. Ha azonban a mű számunkra különösen sokatmondó tanulságait tesszük a mérleg másik oldalára, nyilvánvalóvá válik, hogy mégsem eleget. Elsősorban foglalkoznunk kell a könyvnek azokkal a hely és idő tekintetében is általánosan időszerű mozzanataival, amelyek kitűnően utalnak mulasztásainkra, azokra a területekre, amelyekben még a legelső lépésekig sem jutottunk el, pedig lehetőségeink — akár a szociográfia, akár a folklorisztikus regény és elbeszélés síkján — nyilván nem ennyire szegényesek. (Gondoljunk csak azokra az ígéretekre, amelyek elvéve jelentkeztek a pályázatokon, de később nem találkoztunk velük.)

Sütő András naplójegyzeteknek nevezi könyvét, de ha túl komolyan vesszük esetében a szigorú formai kategorizálást, akkor tulajdonképpen hangulati epikával, lírával találkozunk. Ugyancsak a tényirodalom is jelentős alkotást tisztelhet a műben. Gál Ernő, a szociológia professzora találóan emeli ki Sütő könyvének szociológiai értékeit. Hangsúlyozza, hogy a könyv a romániai társadalomkutatásnak is jelentős eseménye, hiszen a szociológusokat megelőzve »megtette az első lépést az új Erdély felé.«

Sütő nagyon jól ismeri a falut ahhoz, hogy egyszerűen csak szociográfiát alkosson róla. Ismeri az ott élő emberek életét, az azt mozgató erőket, az apák és nagypapák gondolatainak, tudatának határait. Ami egyedül optimizmussal tölti el, az az akarásuk, az erkölcsi erejük, amely újra és újra vereségeik fölé emeli őket. Gunyoros prozopopeával figyeli a különböző »felső elvek« jármában öntudatoskodó falusi pártbiztosokat, és egyúttal a bürokratikus megnyilvánulások kritikáját is nyújtja.

A könyv tartalma valóban naplószerű: a falu életszféréjéből ki-

szakadt fiú, az író hazalátogat, egy időre újra hozzánó ehhez a közönséghez, hogy magatartásával bebizonyítsa morális kiállással párosuló odatartozását. A felmérés igényével tekint bele az életükbe, a belső világukba, az érzéseikbe. Irónikus figyelemmel kíséri mozdulataikat, szavaikat, gesztusaikat, de ez az írónia az érdekükben, értük szól. Néha rajtakapja magát szánó cinizmusán, ilyenkor releváns érzésként a fájdalom és a bocsánatkérés uralkodik el hangjában, hogy aztán egy újabb tiszta motívumot emeljen ki az életükből, és a megjelenítés sikere által felfokozott szembiztosítása a de-rút is újra lelkébe lopja.

Találkozik a különböző »rendű és rangú« rokonokkal, újra és újra megrajzolódik előtte egy-egy tipikus életkála a maga kopott számlapjával, aprócska számaival, hogy aztán ezeket a sorsokat az idő történelmiségében okozatokként is kimutathassa. Ünneplik az Andrásokat, temetik a halottakat. Az emberek fájó melankóliával élik sorszerű életüket, egyéni életerejük a konvenciók miatt ellankad és csak apró gesztusokban nyilván meg, noha megálmódott életük formátlan parabola-vágyaiban végigkíséri 60—70 évüket. Életbölcességük sajátos, de erőt jelent. »Nagyapám az emberi élet egyetlen értelmét a munkában látta. Az élethez való jogukat a föl-vagdalt száraz ég őlzáman, a mosáshoz, főzéshez felhordott víz mennyiségén mérte. A játékot naponként elátkozta, s mélységes megvetéssel tekintett a felnőttekre, akik a gyermekekhez lehajolva maguk is gyermekded műveletbe fogtak... Semmit el nem ismert, ami képletes formában jelent meg előtte, hitte, hogy Isten létezik, de a hit gyakorlásával járó ceremóniát száműzte az értelmes cselekedetek rendjéből. Reggeli mosdáshoz a törülközőbe suttogta az imádságot; ha ilyenkor zajongás támadt a háta mögött, egy-egy szilaj káromkodást is beleszólt a szent szavak közé.«

Életük szimbolummá alakul a tolla alatt: a kísértő múlt szimbólumává, amelyet a folklorisztikus vonások kiemelésével varázsol érdekesen maivá. Szülőföldje, a Mezőség úgy társul ehhez a jelképhez, mint az évszázados keserű örökség színtere. A közelebbi színtér Pusztakamarás:

»Hol vagyunk hát?

A Mezőségnek hívott erdélyi dombvidék kellős közepén, Kolozsvártól kilovven, Marosvásárhelytől hatvan kilométernyire, távol a vasúti és szellemi közlekedés ütőereitől, hajdani lépök, tavak, nádasok kiszikkadt völgyében. Makkai Sándor püspök úr néhány évtizede regényt írt rólunk, vagy inkább segélykiáltást, az volt a címe: Holt tenger.«

A mű alapgondolata megállja ítéletünket, ha a regény panaszait olvasva egy pesszimista szemléletre, életérzésre vélünk ráismerni. Süttő megfogalmazza a törvényt, az emberek élni születnek...

»A Puszták népe hathatott így a kortársakra; egy közeli s mégsem ismert világ felfedezésével lelkiismeretre riasztott és hitet ébresztett... Mert Süttő András elmondta az elmondhatatlannak véltet, az égenzessel tele állapotot, a romániai magyarság utolsó negyedszázados életét, a keresztire feszített hétköznapiakat is. Nem hallgat el semmit, a román—magyar együttéléseiről, a magyarság szétszóródásáról, az anyanyelv romlásáról, a félelmekről, az elföldelt és újrakelt vágyakról: mindenről okosan, figyelemmel beszél: értőn „gyepsori“ otthonossággal és sugárzó emberséggel. Az „egy kapán“ melegével. Olyan keserű-édesen mosolygó nyelven, ahogy talán nem is írtak szülőföldről Tamási Áron óta« — írja a könyvről a romániai magyar irodalom egyik legnagyobb ismerője, Czine Mihály.

Ez a »keserű-édesen mosolygó« süttöi nyelv a fájdalom finom rezdüléseire is hajlékonyan rezonál. Gördülékeny és színes nyelv Süttőé, és olyan szép, amilyent kevesen beszélnek rajta kívül. Tónusai egyforma hűséggel elevenítik meg a szatirikus fordulatosságot, a könnyed iróniát, az adatbő szociográfiát és a falusi ember naív gondolatvilágát. Mindent képes magába fogadni, és mindent vissza tud adni. Ha rokonítani szeretnének valamelyik nagy előd nyelvkincsével, akkor mindenképpen Tamási Áronra kell gondolnunk. De ha a meghatározó stílusvonalat próbáljuk követni, akkor Arany Jánoshoz jutunk el. Könyve végén maga Süttő is említést tesz Aranyról, a falutól való újbóli búcsúzást az ő emlékével, egy tipikusan arany gesztussal formálja magában élménnyé:

»Vissza-visszanézek, jókedvűen próbálok elmenni, de látom rajtuk: a hangulat nem épp szilveszteri. Hanem inkább Arany János-i. Néz ki belőlük a lélek, mint toronyból a bakter.«

A kettőjük csendes szomorúsága, önkínzó nosztalgiaja mintha testvér lenne. Hasonló életerés, hasonló reagálás: szépen, okosan, csendesen.

Egyes vélemények szerint, amelyek a mű koncepcióját a műfaj meghatározásnál döntő szempontnak tekintik, Sütő könyve esetében igenis írói szociográfiával állunk szemben. A megállapítás — természetesen — részben helyes is. Csupán ennyivel kell kiegészítenünk: több is annál, minőségileg más is. Ahogy Illyés Gyula *Puszták népé*-nél, a szociográfia nála is élményszerű regényességé lényegül át. Minden bizonnyal a különböző véleményeknek megvan a maguk külön-külön bizonyítéka a műben, de egy szempontúságot jelentene, ha valamelyiket elsődlegesként emelnénk ki. Figyelmen kívül hagynánk így azt a tökéletes harmóniát, amelyet a mű legfőbb stílusértékének tartok.

»Tudósítás, önvallomás és személyes számvetés Sütő András új

könyve. A bölcsőről, szülőfalujáról ír, a megmaradás gondjairól.« »A naplójegyzeteket, a lírai vallomást, a népmozgalmi adatokat, a folklórt egységes epikai stílusba olvasztotta a személyes vallomás forrósága; a „nem menekülhetsz” és a „semmit sem tehettem” összefonódó érzületek — olvashatjuk Czine Mihálynál.

A fenti idézet egyúttal választ ad arra a kérdésre is, amely szintén a vitákban merült fel: vajon nem íródhatott volna-e meg Sütő könyve egy mórliczi méretű realista regény, vagy esetleg egy tudományos igényű szociológiai tanulmány formájában?

A válasz nyilván egyértelműen csak tagadó lehet, hiszen remek alkotás került a kezünkbe. Az pedig a mű eredményeihez tartozik, hogy nem látszik igazodni semmiféle formai kategóriához, csupán követelményeknek tesz eleget ilyen vonatkozásban: önmaga számára teremt formát.

Ha mégis realista regényeket várnunk, nagyon jól tesszük, joggal is, hiszen új források fakadtak Erdélyben. Ha szociológiai munkákat várnunk, várakozásunk indokolt, hiszen éppen elég nagy még a megíratlan, feldolgozásra váró anyag.

CSORDÁS MIHÁLY

A VALÓSÁG EZEREGY ARCA

KOLOZSI TIBOR: *Vendég Bergengóciából*.
Forum, Újvidék, 1971.

Az írók műhelyéből esztendőről esztendőre változatosabb és mindegyre több figyelmet és a teljes befogadáshoz több szellemi erőfeszítést követelő művek kerülnek az olvasó asztalára. Elvitathatatlan gazdagságot jelent, hogy a mi irodalmunk skálája is kiszélesedett és írónk ma már nem elégszenek meg pusztán a kiválasztott — ihletettségekben

meglett — fabula közlésével, még akkor sem, ha a legszigorúbb tömörséggel és az asszociatív visszavetítési képrendszerrel tépik fel a cselekmény egyenletes vonalvezetését. Már itt is szeretnének tovább jutni, mint aki mindig »új vizeken jár«...

Amikor Kolozsi Tibor új elbeszéléskötetét olvassuk, mindjárt